

Inhoud

Voorwoord: 7

Deel 1:

Een beladen onderwerp 11

1. Zwemmen in de christelijke vijver 13
2. Roeping of kruistocht? 20
3. Eén in de Heer, niet in de leer 29

Deel 2:

Kenmerken van manipulatieve leiders 35

4. Twee gezichten 37
5. De gezalfde? 46
6. ...met plaatselijk kans op zeer dichte mist... 60
7. Schoothondjes blaffen niet 66
8. Creatief personeelsbeleid 74
9. Slikken of stikken 82
10. Zure vruchten 90

Deel 3:

De effecten van manipulatie 97

11. Slachtoffers en de 'hulp' van de omgeving 99
12. Wraak of genoegdoening? 105
13. Wegen naar herstel 110

Deel 4:**Vrijmakend leiderschap 129**

14. Jezus als antimanipulator 131

15. Vaders en moeders in de Heer 144

Gebruikte en aanbevolen literatuur 148

Nawoord bij de tweede druk 153

Over de schrijvers 155

Contacten 158

Voorwoord

Dit is geen ‘fijn’ boek. Je zou willen dat het niet geschreven hoefde te worden. Geestelijke manipulatie hoort niet thuis in de gemeente van Christus.

Helaas is de werkelijkheid weerbarstig. Naast al het goede dat er in en door kerken en gemeenten in Nederland gebeurt, gaan er ook dingen fout. En hoe reageer je daarop, hoe ga je daarmee om?

Jaap Bönker, Maarten Nota en Ton Wintels hebben het aangedurfd om dit thema ter sprake te brengen. Naast een analyse en omschrijving van de kenmerken van manipulatief leiderschap, geven ze concrete handreikingen over de vraag hoe je hiermee moet omgaan en wijzen ze wegen naar herstel.

Het is geen ‘fijn’ boek, het is geen ‘fijn’ onderwerp. Maar door het vervlechten van veel concrete verhalen in hun boek is het de schrijvers gelukt om een leesbaar boek over een moeilijk onderwerp te maken, dat werkelijke hulp kan bieden, zowel aan geestelijke leiders, die elke keer weer moeten uitkijken voor de valkuilen van geestelijke manipulatie, als voor mensen die te lijden hebben (gehad) van manipulatief leiderschap.

Tot slot is het goed dat er verschillende verwijzadressen in het boek zijn opgenomen, want gelukkig komt er steeds meer hulp beschikbaar, ook op dit gebied.

Daarom: geen ‘fijn’ boek, maar wel van harte aanbevelen.

Ds. Hans Eschbach

Predikant/directeur Evangelisch Werkverband.

Dit boek is geschreven voor drie soorten mensen, die je aantreft in kerkelijke gemeenten en christelijke organisaties.

- **SLACHTOFFERS:** mensen die de blijde en bevrijdende boodschap van Jezus Christus hebben leren kennen, maar onderweg op het christelijk erf zijn verstikt en lamgeslagen door liefdeloze grillen, regels en falend leiderschap.
- **OMSTANDERS:** mensen die signalen opvangen die kunnen wijzen op machtsmisbruik. Mensen die verhalen horen van medechristenen, maar deze niet precies kunnen duiden. Maar ook mensen die zelf in een ongezond systeem bivakkeren, dit wel (h)erkennen, maar niet in hun normale functioneren worden gehinderd. Misschien is dit boek in het bijzonder voor mensen die, op het eerste gezicht, niets moeten hebben van zwaarbeladen thema's als machtsmisbruik, psychische onderdrukking en manipulatie.
- **LEIDERS:** mensen die hun positie en macht misbruiken, anderen van hun vrijheden beroven en zich waarschijnlijk niet realiseren welke schadelijke gevolgen dit kan hebben in mensenlevens.

Deel 1:

Een beladen onderwerp

‘We create our buildings
and thereafter our buildings create us.’

– *Sir Winston Churchill*

Zwemmen in de christelijke vijver

Ik dien God, ik werk, ik voed kinderen op, ik tennis op de woensdagavond en verder ga ik graag bij vrienden op de koffie. Dit is een beknopte beschrijving van een doorsnee dagelijks leven. Lekker simpel, zou je kunnen zeggen, en toch komt er meer bij kijken. Want je werk is soms saai, je kinderen kunnen ontegenwoordig zeuren en je tennistechniek is ook niet om over naar huis te schrijven. Bovendien is het geen pretje om telkens de klaagzangen van je vriend of vriendin te moeten aanhoren, en helemaal niet als deze opnieuw te slappe koffie heeft gezet. De praktijk, het echte leven, is weerbarstig en kan zelfs puntig en hard zijn. Anderen doen je pijn of jij hen!

Theorie en praktijk! Vaak een wereld van verschil. Kijk maar naar je eigen leven als christen. 'Zondig niet meer! Heb uw vijanden lief! Streef eenheid na!' Het klinkt prachtig, totdat je er serieus mee aan de slag gaat. Alsof er een baksteen in een gracht plonst, zo word je geconfronteerd met de realiteit.

Gelukkig komen er nog altijd mensen tot een levend geloof in Jezus, als ze Hem aannemen. En veel christenen ontdekken de geestelijk bedoelde opdracht van God de Vader, namelijk: 'Wordt vruchtbaar en talrijk en bevolk de aarde.' Of, zoals Jezus het later verwoordde: 'Gaat heen, maakt al de volken tot mijn discipelen en doopt hen en leert hen onder-

houden al wat Ik u bevelen heb.' Veel christenen gaan vol enthousiasme aan de slag in de zending, in de kerk of bij een organisatie met een goed doel.

Je kent je opdracht, dus ga je. Je springt vol overgave in de christelijke vijver. Heerlijk onbevangen, zonder schroom en angst, in één keer in het diepe. Plons! Al spartelend en hijgend leer je de temperatuur van het water kennen, probeer je de bodem met je tenen aan te tikken en kijk je alvast wat rond, om je een beeld te vormen van je medebewoners in die fijne vijver.

Laten we eens kijken naar de andere badgasten, die zich aan ons voorstellen als broeders en zusters. Je maakt met iedereen kennis. Met de kleine, de verlegen, de enthousiaste, de degelijke, de vriendelijke en de grote vissen. De een leidt je vriendelijk rond; de ander bemoeit zich helemaal niet met je, ook al ben je nieuw. En je ontmoet ook vissen die je tot in detail vertellen hoe jij moet zwemmen.

Natuurlijk heb je les nodig, het gaat zeker niet vanzelf. En dus luister je braaf naar die grote instructeurvis. Je wilt in je enthousiasme immers geen spelbreker zijn, ook al zou je het zelf graag anders doen. Trouwens, het komt eigenlijk niet eens in je op om tegen te sputteren, want je bent enorm onder de indruk van je nieuwe leven, hier in deze prachtige vijver.

Nu je zwemlessen al aardig vorderen, heb je ook wat meer tijd en lucht om de omgeving beter in je op te nemen. De vrijheid waar je naar zoekt, hier onder water, en die je ook diep in je hart zo voelt, die vrijheid lijkt soms erg beperkt. Waarom wijzen sommige grote vissen je zo dwingend een bepaalde kant op? Mag je niet zelf ontdekken wat de beste zwemroute is? Je ziet veel gebekvecht tussen allerlei scholen. Het maakt je angstig, totdat je zelf onderdeel van zo'n

gevecht bent. Hoewel je naar adem hapt en het uitschreeuwt om hulp, moet je het zelf maar zien te redden. Iedereen zwemt met een boogje om je heen.

Het is natuurlijk niet allemaal ach en wee, maar de instructies van de Opperbadmeester lijken in niets op de wetten hier. Zo heb je Hem nog nooit horen spreken over één strikt te volgen zwemtechniek en -route. Na een tijd in je eentje rondgedarteld te hebben, krijg je het koud. En je stelt je de vraag: 'Is het nou een genot of een zware opgave om in Gods vijver te zwemmen? Zwem ik nou in een open vijver of in een benauwde fuik?'

Als christen kom je op veel plaatsen in aanraking met broeders en zusters: in de kerk, thuis en als je geluk hebt op je werk. Je komt elkaar tegen en gaat samen op weg. Dat is goed, Gods wil, maar vaak niet eenvoudig. Want juist waar mensen samen dingen doen, lopen zaken wel eens fout, is er een verschil van mening of ontstaat er ruzie, soms met scheiding tot gevolg. Ook in de christelijke wereld.

Je vraagt je soms af waarom God wil dat we een eenheid vormen. Hij ziet toch ook wel dat relaties heel vaak stuk lopen, dat de liefde soms ver te zoeken is en toch... Toch heeft Hij er een bedoeling mee. Kerkscheuringen en andere vormen van ruzies doen daar niets aan af. Al is het wel verleidelijk om je eigen kerkje te stichten, waarvan jij het enige lid bent, zodat er vooral geen conflicten ontstaan.

Zwaar beladen

En zo komen we een stukje dichter bij ons onderwerp: manipulatie. Een zwaar beladen begrip? Jazeker, want weinig mensen nemen het snel in de mond, tenzij ze ermee ge-

confronteerd worden. Toch herkent iedereen vast wel iets.

Een moeder geeft haar lastige puber pas zijn zakgeld, als die belooft dat hij het deze keer niet aan sigaretten zal uitgeven. Hoe goed bedoeld ook, deze overbezorgde moeder manipuleert. Ze laat hem niet zelf kiezen. Maar is dat 'fout'? Ze mag haar zoon toch best een beetje 'stimuleren', door hem af en toe het rechte spoor te wijzen? Waar ligt de grens? Iedereen die manipuleert, heeft vaak goede redenen om zijn of haar gedrag te rechtvaardigen. Een vaag grijs gebied tekent zich af, want wie moet je nou geloven? Hoe herken ik manipulatie?

Welke gedachten komen trouwens bij je op, als je een karikatuur zou moeten schetsen van een manipulator? Een nurkse agressieveling misschien? Of iemand met een omvangrijk postuur in donkere kleding? Het moet in ieder geval een verschrikkelijk persoon zijn. Als dat altijd zo was, dan konden we dit boek nu al met één tip afsluiten: 'Blijf uit de buurt van mensen met dit signalement.' Was het maar zo...

Manipulatie of het misbruik van macht. Wat is dat? Wie heeft het bedacht? Als je even buiten het menselijke gezichtsveld kijkt, dan maak je onherroepelijk kennis met de uitvinder ervan. En als je een effectieve cursus manipuleren wilt volgen, dan is hij de beste leermeester: Satan. Hij gebruikt dit geniepig middel op verschillende manieren om scheiding te brengen tussen mensen onderling en tussen mensen en God. Vaak gaat het over macht en aanzien. Satan zelf wilde gelijk zijn aan God en daarom koos hij voor zichzelf. Later wist hij Adam en Eva in te palmen. Ziehier de bron van ons onderwerp.

In de Bijbel treffen we dit nog altijd actuele thema regel-

matig aan. Neem nou Jakob. Hij troggelt zijn broer Ezau het eerstgeboorterecht af, door hem ‘gemanipuleerde’ linzenmoes voor te schotelen. Op slinkse wijze berooft hij zijn broer en vader, weliswaar geïnspireerd door zijn moeder.

Helemaal achterin de Bijbel, in 3 Johannes, lezen we over Diotrefes, een man die graag de leiding in de gemeente heeft en die de inmenging van de apostel Johannes als een bedreiging van zijn positie ervaart. Om geen last van de reizende broeder te hebben, weigert hij Johannes en zijn metgezellen onderdak te geven. Hij gaat zelfs zo ver dat hij mensen uit ‘zijn’ gemeente zet, als zij hen toch binnenlaten. Zie hier een schoolvoorbeeld van manipulatie.

Machtsmisbruik kan het resultaat zijn van egoïsme, slecht bestuur of ontbrekend toezicht. Of je nu praat over evangelisatie, theologische twistpunten, jezelf of over je kerk, manipulatie kan altijd om de hoek komen kijken. Zelfs de Bijbel en het gebed kunnen misbruikt worden voor privédoelstellingen. Ook thuis kan die ene broeder, die toevallig je man is, jou manipuleren. Achter de vriendelijkste glimlach en de meest zachtmoedige broeder kan een heel ander karakter schuilgaan, hoewel het gelukkig meestal niet zo is.

Manipulatie begint bijna nooit bewust, maar ontstaat als er bijvoorbeeld conflicten komen en niet iedereen dezelfde kant op kijkt. Om toch je doel te bereiken of je visie vast te houden, ga je, bijvoorbeeld als leden van een kerkenraad of als manager van een zendingsgenootschap, langzaam druk uitoefenen op andersdenkenden. De motieven verschillen nogal eens. Soms wil je dat kritiek ophoudt. In andere gevallen wil je graag je vooraanstaande positie vasthouden. Mensen gaan ook manipuleren om hun eigen falen te verdedigen of om zich te verzetten tegen veranderingen. In de

christelijke wereld zie je nog wel eens dat er gemanipuleerd wordt om zonde te verdoezelen.

Twee sporen

In dit boek praten we over geestelijke leiders die het spoor bijster zijn geraakt en hierdoor een tweede spoor achter zich laten, namelijk een spoor van vernieling, met een heleboel slachtoffers. Helaas dringen onze eigen ervaringen, evenals gesprekken met slachtoffers, en verhalen over slachtoffers, ons ertoe dit misbruik aan de kaak te stellen.

Slachtoffers? Inderdaad, mensen die God met hun hele hart proberen te dienen, kunnen compleet in de vernieling raken door wat anderen hun aandoen. Vaak kan alleen professionele hulp zulke mensen er weer bovenop helpen, maar sommigen proberen het zelf.

Ben je slachtoffer, dan sta je waarschijnlijk wantrouwend in het (christelijk) leven. Dan benader je christenen, kerken en organisaties terughoudend, waarschijnlijk omdat je bang bent opnieuw pijnlijke deuken op te lopen. Het ligt ook voor de hand dat je kijk op God en zijn liefde anders is geworden. In dit boek halen we niet alleen dit soort verstrekkende gevolgen voor het voetlicht, we willen ook aandacht besteden aan mensen die (nog) niet zo ver heen zijn, maar zich wel op glad ijs bevinden.

Niet alleen leiders

In eerste instantie lijkt dit boek een aanklacht te zijn tegen leiders, maar de boodschap is ook tot onszelf en niet-leidinggevendenden gericht. We willen opbouwen in plaats van afbreken, met de vooronderstelling dat manipulatie in

iedereen een voedingsbodem kan vinden. Het is wel zo dat de gevolgen van een manipulerende leider vaak desastreus zijn, om de eenvoudige reden dat zijn invloed vaak heel groot is.

Is spreken over manipulatie taboe? Misschien is het een onderwerp dat nooit echt is gesignaleerd onder christenen, hoewel de aandacht gestaag toeneemt. We hebben het niet over extremen, zoals sekten of andere vreselijke vormen van misbruik. We proberen juist een grijs gebied te betreden, in de hoop dat de mist wat zal optrekken. Het is een gebied waar je het niet verwacht, namelijk in de vertrouwde omgeving van kerk, bijbelstudiegroep of werkgroep voor vervolgde christenen.

We zullen daarom luisteren naar verhalen van slachtoffers uit kerkelijke groeperingen en christelijke organisaties, om zo enkele tendensen en structuren te signaleren die zich overal kunnen voordoen, zowel in de vrije als in de meer behoudende groepen. Overigens zijn de persoonlijke verhalen echt, maar de namen zijn om privacyredenen gefingeerd. In algemene zin spreken we de manipulator aan in de hij-vorm, hoewel hij ook een 'zij' kan zijn. Dit om te voorkomen dat we eindeloos vervallen in het dubbel noemen van hij/zij of zijn/haar.

Dit boek bestaat uit een aantal delen. Eerst kijken we naar het brede verband, om de achtergrond van manipulatie te ontdekken. Daarna belichten we in aparte delen zowel de manipulerende leider als zijn slachtoffers. Afsluitend werken we in deel 3 en 4 toe naar oplossingen en naar mogelijkheden tot herstel.

Roeping of kruistocht?

Bert gaat direct na zijn bekering op zoek naar Gods plan voor zijn leven. Door gebed, bijbelstudie en contact met mensen die op zijn pad komen, ontdekt hij dat plan. Hij moet een gemeente starten in zijn woonplaats, met de nieuwe bijbelstudiegroep als basis. Het staat buiten kijf dat Bert de voorganger zal worden.

Na enkele maanden ontdekt Bert dat de combinatie met zijn gewone baan te zwaar wordt. Na een goed gesprek met het kader van de gemeente valt de beslissing: Bert mag zich fulltime op het voorgangerschap gaan richten. In volle overtuiging neemt hij ontslag bij zijn baas. Hij is vol vuur, vooral omdat de gemeente groeit in aantal. Ze zijn begonnen met dertig mensen, maar in de loop van vijf jaar is het bezoekersaantal tot honderd vijftig gestegen. Steeds meer mensen, meestal uit andere kerken, komen op zondag een kijkje nemen.

Vol medeleven en interesse begeleidt Bert mensen met vragen of moeilijkheden. Er wordt veel gebeden in de gemeente, vooral voor de voorganger, die steeds meer in het middelpunt komt te staan. De ontwikkelingen doen Bert zichtbaar goed.

Als er een aardig echtpaar uit een reformatorische kerk binnenkomt, ervaart hij dat als zeer aangenaam. Het stel zit flink in de slappe was en maakt indruk met hun finan-